

ÖZGE ÖNER

**HERKES
BİLİYOR
GEMİNİN
SU ALDIĞINI**

—
Araştırma
İnceleme
—

**TÜRKİYE'NİN İKTİSADİ
VE SİYASİ AHVALI**

Özge Öner, 1986 yılında Batman’da doğdu, Ankara’da büyüdü. Ankara Gazi Anadolu Lisesi’nin ardından Marmara Üniversitesi’nde iktisat eğitimi aldı. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarını İsveç’te Jönköping International Business School’da tamamladı.

Doktora sonrası Stockholm’de Research Institute of Industrial Economics (IFN)’da araştırmacı olarak çalıştı. 2018’de Cambridge Üniversitesi’ne geçti; halen Cambridge Üniversitesi’nde mekânsal iktisat alanında doçent öğretim üyesi ve Sidney Sussex College’da Fellow ve Vice Master olarak görev yapmaktadır.

Akademik yayınlarının yanı sıra 2016-2022 yılları arasında İsveç’te *Svenska Dagbladet*’te yazdı, 2024 yılından beri Türkiye’de *Gazete Oksijen*’de köşe yazıları kaleme alıyor. 2018’de İtalya’da Young Investigator Award, 2019’da İsveç’te Young Researcher Award ile onurlandırıldı. 2025’te ise Ratio Enstitüsü tarafından verilen “İnsani Çiçeklenme Ödülü”nün (Utmärkelsen mänsklig blomstring) sahibi oldu.

HERKES BİLİYOR GEMİNİN SU ALDIĞINI
Türkiye'nin İktisadi ve Siyasi Ahvali

Yazan: Özge Öner
Editör: Kemal Küçükgedik

Yayın hakları: © 2025 Doğan Yayınları Yayıncılık ve Yapımcılık Ticaret A.Ş.
Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

1. baskı / Ekim 2025 / ISBN 978-625-5683-45-8
Sertifika no: 44919

Kapak tasarımı: Taylan Polat
Sayfa uygulama: Yeşim Ercan Aydın
Baskı: Yıkılmazlar Basın Yayın Prom. ve Kağıt San. Tic. Ltd. Şti.
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B Güneşli - Bağcılar - İSTANBUL
Tel: (212) 515 49 47
Sertifika no: 45464

Doğan Yayınları Yayıncılık ve Yapımcılık Ticaret A.Ş.
19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 3, Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16
www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Herkes Biliyor Geminin Su Aldığını

Türkiye'nin İktisadi ve Siyasi Ahvali

Özge Öner

DOĞAN KİTAP
ÖRNEKTİR

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1: Benim iktisattan anladığım.....	9
---	----------

Bölüm 2: Makro iktisat fetişi	29
--	-----------

1. Mevzu ekonomi, ahmak!.. mı? Ekonomik kriz seçmen tercihini ne kadar etkiler?	31
2. Reel sektör öldü yaşınsın rantiyeli!	38
3. Sermayeyi tüketmek: Cam topun yere düşüşü üzerine... ..	44
4. Dört eğilim yine yeniden: Selamünaleyküm ile merhaba arasında o kadar mesafe yok	53
5. Bölgesel kalkınma tuzağı ve merkez sağın ayak sesleri	60
6. Stagflasyon, İslami tefeciler, iktidar ebet müddet ekonomisi....	66
7. Bir PR faaliyeti olarak ekonomi yönetimi	72
8. Araba sevdası: Kamuda tasarruf paketi ve iktidarın devamının topluma maliyeti	78
9. Vergi olimpiyatlarında altın madalya: Halk için toplanıyor kim için harcanıyor?	86
10. Ekonomi tıkrında.....	96
11. Toplumun yaşama dair bütün tüketimini söndürmeye çalışıyorlar: <i>Viva la muerte</i> , yaşınsın ölüm!	102
12. Orta sınıfın hayaleti: Türkiye'nin kayıp katmanı	108
13. Yaşar ne yaşar ne yaşamaz... ..	113

Bölüm 3: Yönetil(e)meyen ekonomi..... 119

1. Herkes biliyor geminin su aldığını	121
2. Bir fikir olarak devlet	129
3. “Bize konstitüsyon değil enstitüsyon lazımdır...”	136
4. Devlet neyi, niye regüle eder? Regülasyon ya Resulallah!.....	142
5. Son sosyalist devlet (!) yıkılmadı ama ayakta da değil.....	148
6. Allah’ını seven defansa gelsin: Plansız müdahalelerin gölgesinde Türkiye ekonomisi	157
7. Türkiye’nin bitmeyen çilesi: Hukukun üstünlüğü, güven ve ekonomik performans	165
8. Kayyumların ekonomiye etkisi	174
9. Bir yumurta-tavuk hikâyesi olarak ekonomi ve demokrasi	182
10. Ne yapısal reformlar gördüm, aslında yoktular.....	191

Bölüm 4: After-party siyaseti 199

1. After-party siyaseti ve liderin yükselişi	201
2. Sağlıklı bir zafer analizi şart: İstanbul’u alan Türkiye’yi alır.. Ama nasıl?	209
3. Hepimiz yeniden güzel, birleştirici bir hikâye duymayı bekliyoruz.....	218
4. Avrupa Parlamentosu seçimleri, göç meselesi ve aşırı sağın yükselişi	225
5. Kötü milliyetçilik iyi milliyetçiliği kovar: Göçmen krizi ve toplumsal deliryum.....	233
6. AKP tabanında dört eğilim ve panik siyaseti.....	239
7. Korku ile yeniden şekillendirme: Arkası kesilmeyen tutuklama dalgaları	246
8. Bireyin tarihteki rolü ve zamanı gelen liderler	255
9. Bu mukavemet can havlidir	262
10. Koltuk sevdası.....	268
11. Olmayan Türkiye’den iktisadi haberler	274

Başar'a...

Kendi dilimde ülkemi yazmaya yüreklendirdiği için.

DOĞAN KİTAP
ÖRNEKTİR

Bölüm 1:

Benim iktisattan anladığım

DOĞAN KİTAP
ÖRNEKTİR

İsveç'te doktora başladığım sene –ki yüksek lisans için oraya ilk gittiğimde akademik bir kariyer radarımda hiç yoktu; asıl niyetim Türkiye'ye dönüp batması kuvvetle muhtemel bir iştirak açmaktı– sınıf arkadaşlarıma kıyasla iktisat altyapımın zayıf kaldığını fark ettim. Onların halihazırda aşına oldukları bazı modellerle ve metotlarla yeni tanışıyordum. Bu farkı kapatabilmek için uzun geceler sabahlara kadar çalışmaya başladım. Okul ile evin arası yürüyerek beş dakika bile değildi; her gece sabaha karşı eve dönüp biraz uyuyor, sonra tekrar departmana gidiyordum. İsveç hep karanlık, sokaklar hep boştu... Eve dönerken bir yaşam emaresine rastlamak neredeyse imkânsızdı.

Bu gecelerden birinde yolun karşısına geçen devasa bir tavşan gördüm. Uykusuzluk ve yorgunluğun bulanıklığı içinde gözlerimin bana oyun oynadığını sandım. Hafif sarsıldım ama üzerinde durmadım. Birkaç gece sonra yine gördüm. Sonra bir daha. İçimde tuhaf bir kaygı büyüdü. Acaba akli melekelerimi mi kaybediyordum? Kimseye bahsedemedim, henüz yeni tanıştığım arkadaşlar beni deli sanmasınlar diye sustum. Zaten departmanda İsveçli olmayan üç kişiden biri idim ve ivedilikle entegre olmak, kabul görmek telaşındaydım.

Nihayet bir gün departmandan bir arkadaşına açıldım: “Bir süredir eve dönerken yolda devasa bir tavşan görüyorum” dedim. O da gayet sakin bir şekilde, bunun uzun süredir şehir merkezine dadanan bir yaban tavşanı olduğunu söyledi. Meğer benim gibi

şehir çocuğu birinin hayvanlar âlemini bilmezliğinden ibaretmiş mesele. Ezcümle, gördüğüm tavşan gerçektir, ben delirmemiştim.

Aslında bir iktisatçının vaziyeti de çoğu kez budur. Hele ki anaakım bir iktisat eğitiminden geçmiş, matematiksel modellere ve standart istatistiki analizlere fazla gömülmüşseniz... Bazen gözünüzün gördüğünü söylemekten çekinirsiniz deli sanırlar diye. Oysa hakikat tam da oradadır. Ben bu kitabı işte bu türden bir “delilik” haline bir başkaldırı olarak yazmaya başladığım yazılardan derledim. Bu hissiyatımda yalnız olmadığımı da biliyorum. İktisatçı olun ya da olmayın, iktisadi ahvalimizin ne muhteşem olduğuna dair size muştulanan onlarca habere rağmen gerçeğin bu olmadığını biliyorsunuz. Tavşan gerçek. Korkmayın, henüz delirmedik.

Türkiye’de yazıp çizmeye başladığımdan beri en sık duyduğum cümlelerden biri şu oldu: *“Bu kadının hangi ekolden olduğu belli değil.”* Bu söz bana hem biraz sitemkâr hem de meraklı bir tonla söylenmiş gibi gelir. Çünkü bir yazarın, düşünürün hangi takıma ait olduğunun bilinmesi, okurun da onun söylediklerini o ön kabullerle tartmasını kolaylaştırır. İnsan zihni kategorilere ayırmayı sever; aidiyet, düşüncenin meşruiyetini tayin eden kısa yollar yaratır. Keza kendini bir kampa vakfeden, bir ideolojinin çerçevesi içinde kalem oynatanları da anlamıyor değilim. İdeolojik bir çerçeveyi verili kabul ettiğinizde etrafınızda olup biten her şeyi o pencereden okumak daha zahmetsizdir. Üstelik kendi içinde tutarlıymış gibi de hissedilir, çelişkiler görünmez hale gelir, karmaşıklık ise basit formüllere indirgenir.

Oysa ben kendi adıma bir kampa ya da ideolojiye dahil olmayışımı bir defo değil, tam tersine bir özellik olarak görüyorum. Bugüne kadar kendimi en yakın hissettiğim düşünce hattı olan liberalizme dahi –ki burada kastettiğim Türkiye’de genellikle yanlış anlaşılan güncel politik liberalizm değil, İskoç Aydınlanması’nın entelektüel ikliminde şekillenmiş klasik liberalizmdir– hiçbir zaman bir iman meselesi olarak bakmadım. Onu, bana hangi konuda ne düşünmem gerektiğini salık veren bir reçete değil, düşünme biçimimin ufkunu genişleten bir yöntem, zihnimi daha esnek kılan bir metot olarak değerlendirdim.

Ayaklarımı bir ideolojiye sabitlemeyi reddetme benim hayatımda tesadüfi bir tercih değil, neredeyse varoluşsal bir gerekliliktir. Yetişkin ömrünün tamamını göçebe bir hayat içinde, ülkeler ve diller arasında savrularak geçirmiş, buna rağmen memleketiyle rabitasını kaybetmemek için insanüstü bir çaba sarf etmiş biri olarak kendimi hazır kalıplara sığdıramazdım. Bu ülkeye bir katkı olacaksa bunun yolu ithal bir ideolojiyi burada tekrar etmekten değil, kendi coğrafyanın meselelerine nüfuz edebilecek özgün bir düşünce dünyası kurmaktan geçiyordu. İktisatçı ya da genel anlamda bir sosyal bilimci olarak çıktığım bu yolda, yaşadığım coğrafya ile uyumlu, ona içkin, onun dertlerini ve imkânlarını gözeten bir düşünce dünyası bina etmek benim için bir tercih değil, olması gerekendi anlayacağınız.

Benim yolum herhangi bir ideolojinin kalıbına sığınmak değil, kendi coğrafyanın ritmiyle düşündürmektir. Cemil Meriç'in meşhur sözüyle, *"İdeolojiler idrakimize giydirilen deli gömlekleridir."* Bu söz bana hep şunu düşündürmüştür: İthal ideolojilerin kalıpları, çoğu zaman kendi gerçeklerimizi kavramamızı engelleyen zihinsel prangalar üretir. Bir düşünürün sorumluluğu, bu gömlekleri giymek değil, kendi çağının ve coğrafyasının diliyle düşünmenin yollarını bulmaktır.

İngilizcede *"marching to the beat of my own drum"* diye bir ifade vardır. Bu deyim kalabalıkların ritmine ayak uydurmak yerine kendi iç sesine kulak vermek, başkalarının adımına değil kendi tempona göre ilerlemek anlamına gelir. Biraz daha genişletirsek sürünün akışına kapılmaktansa kendi yolunu açmak, başkalarının ezberlerini tekrar etmek yerine kendi ezgini duymak demektir. Farklı ideolojilerden ve bu ideolojilerle uyumlu iktisadi ekollerden öğrenecek çok şey vardır şüphesiz ama nihayetinde bana ait olan, bu ülkenin gerçekleriyle yoğrulmuş ve dışarıdan ithal edilmemiş, donmamış, organik, yani kanlı canlı yaşayan bir düşünce hattıdır.

Elbette iktisat tarihi boyunca birbirini takip eden ekoller, okullar ve akımların her biri kendi döneminin krizlerine bir cevap üretmeye çalıştı. Klasik iktisat, neoklasikler, Keynesçiler, monetaristler, Marksistler, Avusturyacılar... Ancak bu noktada gözden

kaçırmamamız gereken bir husus var. Her bir ekol yalnızca iktisadi krizlere değil, aynı zamanda kendi doğduğu coğrafyanın ruhuna, o toprakların tarihsel, kültürel ve hatta teolojik altyapısına da uyumlu çözümler geliştirdi.

Klasik iktisat, İngiltere'nin Sanayi Devrimi sonrası sermaye birikimini, ticaret ağlarını ve Anglikan dünyanın bireyci ahlakını soluyarak ortaya çıktı. Neoklasikler on dokuzuncu yüzyılın pozitivist bilim anlayışının ve Avrupa'da yükselen determinist düşüncenin ürünüdür; matematiğe sarılmaları dönemin doğa bilimlerinden devralınmış bir metodolojik güven duygusunun yansımasıdır. Keynesçilik, Birinci Dünya Savaşı'nın ve Büyük Buhran'ın ardından, sadece ekonomik bunalıma değil, aynı zamanda Batı'nın ahlaki ve siyasal krize sürüklenen ruhuna da bir cevaptı. Monetarizm, 1970'lerin stagflasyon ortamında, bireysel özgürlüğü kutsayan Amerikan liberal geleneğinin gölgesinde serpildi. Marksizm yalnızca kapitalizmin içsel çelişkilerini değil, aynı zamanda Hegelci diyalektiğin ve Avrupa kıtasının devrimci geleneğinin ruhunu taşır. Avusturya okulu ise, Katolik Orta Avrupa'nın bireyci ama aynı zamanda kolektif bellekle yoğrulmuş entelektüel ortamından beslenmiştir.

Dolayısıyla ekoller kendilerini evrensel hakikatlerin temsilcisi gibi sunsalar da her biri aslında çıktıkları coğrafyanın özel şartlarının, kültürel dokusunun ve dini mirasının ürünüdür. Buna rağmen zamanla çoğu, evrensel bir doğru buldukları iddiasıyla kendi ideolojilerine dönüştü. Teoriler birer analitik çerçeve olmaktan çıkıp birer inanç sistemi haline geldi. Kimi matematiğin aritmetiğine iman etti, kimi devlet müdahalesini kurtuluş reçetesi saydı, kimi piyasaların mutlak kudretine sarsılmaz bir inançla bağlandı.

Halbuki ekonominin doğası gereği evrensel reçetelerden çok bağlama, zamana ve mekâna duyarlı çözümler üretmek gerekir. Bir toplumun ekonomik sorunları yalnızca rakamların diliyle değil, aynı zamanda o toplumun tarihinden, kültüründen, değer dünyasından ve yaşadığı coğrafyanın gerçeklerinden okunmalıdır. Bu nedenle benim için ekollerin cazibesi, evrensel bir dogma kurmalarında değil, ait oldukları çağın ve mekânın sesini taşımalarında yatar.

Her ekol kendi döneminin krizlerine bir cevap üretirken aynı zamanda o dönemin devlet yapısıyla, coğrafi gerçekleriyle ve teolojik-kültürel altyapısıyla uyumlu bir düşünsel çerçeve inşa etti dedik. İşte bu yüzden iktisadi düşünce hiçbir zaman yalnızca soyut teorilerin ürünü olmadı, her zaman belirli bir çağın ve mekânın ihtiyaçlarına yaslandı. İktisadi düşüncenin erken döneminde –Adam Smith, Ricardo, Malthus gibi isimlerde– anlatının merkezinde bireyler, üreticiler, tüketiciler ya da toplumsal sınıflar vardı. Analizler *agent-based* yani özne temelliydi. “Görünmez el” metaforu bile aslında bireysel eylemlerin toplamından doğan bir düzeni tasvir ediyordu. Marx’ın sınıf analizleri ya da Marshall’ın piyasa tasvirleri de aynı şekilde birey veya toplumsal grup davranışları üzerine kurulu çerçevelerdi.

Yirminci yüzyılın başına gelindiğinde, ulus devletlerin yükselişiyle birlikte bu yaklaşımda büyük bir kayma yaşandı. Ekonomi artık bireylerin ya da sınıfların etkileşiminden ziyade ulusal sınırlar içindeki toplam hareketlerle ölçülmeye başladı. Devletler kendi performanslarını gözlemlemek için bütün bir ülkeyi tek bir gözlem birimine dönüştürdüler. Gayri safi yurtiçi hasıla, işsizlik oranı, enflasyon, cari açık gibi göstergeler bu dönemde standartlaştı. Özellikle 1929 Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı sonrası Keynesyen çerçeve, ekonomiyi bir bütün olarak kavrayıp yönetme ihtiyacını teorik bir zeminle buluşturdu. Böylece iktisat tarihinde mikro temelli özne anlatısından makro göstergelerin hâkimiyetine dayalı toplulaştırılmış modellere geçiş gerçekleşti.

Bu geçiş iktisadın giderek daha fazla matematiksel modellere yaslanmasına da zemin hazırladı. Farklı okullar farklı modeller üretti ama hepsinde karmaşık toplumsal süreçleri birkaç denkleme indirgeme eğilimi ortaktı. Bu modellerin bazıları –örneğin Keynesyen IS-LM çerçevesi ya da daha sonra ortaya çıkan Phillips Eğrisi– kısa vadede açıklayıcı oldu ama uzun vadede hem teori hem de uygulamada ciddi sorunlara yol açtı. Phillips Eğrisi’nin işsizlik-enflasyon dengesini evrensel bir yasa gibi sunması, rasyonel beklentiler devreye girince çöktü. IS-LM modeli, finansal piyasaların karmaşasını ve beklentilerin rolünü ihmal etti. Solow büyüme mo-

deli, büyümeyi “artık” faktörlere bağlarken teknoloji ve kurumların oynadığı merkezi rolü soyutladı. Bunlar sadece birer örnek.

Ne var ki asıl mesele, toplam göstergelerin ekonomi politikalarının dizaynında fazlasıyla belirleyici hale gelmesidir. Makro göstergeler ülkelerin performansını ölçmekte kolaylık sağladı ama beraberinde adına *aggregation bias* (toplulaştırma yanlılığı ya da hatası diye çevirebiliriz) dediğimiz toplama sorununu getirdi. Bir ortalamaı yükseltmek kolaydır: birkaç mega projenin şişirdiğı büyüme, işsizliğin düşük görüldüğü bir dönemde gençlerin kitlesel göçü, cari açığın düzelmesi pahasına içeride reel gelirlerin erimesi... İstatistikte bilinir ki ortalama değeri varyansı saklar. Misal bir ülkede kişi başına düşen gelir artarken bu artışın kimin cebine girdiğini görmeden o rakamı bir başarı hanesine yazamayız. Yüksek büyüme oranlarıyla övünürken bölgesel eşitsizliklerin ya da işgücü piyasasındaki kırılmalıkların görünmez hale gelmesi tam da bu toplulaştırma yanlılığının sonucudur.

İşte bu yüzden iktisatla kurduğum ilişki neoklasiklerin steril matematiğine de makro iktisat fetişine de teslim olmadı. Benim derdim rakamların ardındaki hayatı, mekânın, kurumların ve toplumsal dokunun ekonomiye nasıl yön verdiğini anlamaktı. Bu da beni ister istemez coğrafyaya, şehirlere, bölgelere, gündelik hayatın iktisadına yöneltti.

Mekânın iktisadı

İktisat geleneğinde mekânın çoğu zaman yok sayıldığını görmek şaşırtıcı değildir. Smith’in “görünmez eli” bireylerin etkileşiminden doğan düzeni anlatır ama bu düzenin belirli bir mekânda, belirli kurumlar ve kültürel kodlar içinde işlediğini vurgulamaz. Neoklasik teoride mekân neredeyse yoktur, piyasa soyut bir koordinat düzleminde sanki fiziki ve toplumsal bağlardan arınmış bir şekilde çalışır. Keynesyen yaklaşımda da mekân tali bir unsur olarak kalır, asıl önemli olan ulusal hesaplar ve toplulaştırılmış göstergeler olmuştur.

Oysa mekân ekonominin hem zemini hem de zarfıdır. Şehirlerin dokusu, bölgelerin tarihsel mirası, göç yolları, altyapının nite-

liğı ve hatta toprağın verimliliğı ekonomik davranışları doğrudan şekillendirir. Modern ulus devletlerin ortaya çıkışıyla beraber ekonomi, coğrafi çeşitliliğı perdeleyen ortalamalarla ölçülmeye başlandı. Gayri safi yurtiçi hasıla, işsizlik oranı ya da enflasyon gibi göstergeler bütünü temsil etme iddiasıyla sunuldu ama mekânsal eşitsizlikleri görünmez kıldı.

Jane Jacobs'un dediğı gibi: "Uluslar siyasal ve askeri varlıklardır. Uluslararası bloklar da öyle. Ama bu, onların ekonomik hayatın temel ve belirleyici birimleri olduğı yahut zenginliğin yükseliş ve çöküşünün sırlarını çözmek için özellikle elverişli birimler oldukları anlamına gelmez."

İşte tam da burada az evvel bahsettiğim "toplulaştırma yanlılığı" devreye giriyor. Ulusal ortalamalar ekonomiyi bir bütün gibi gösterirken mekânın içindeki farklılıkları maskeliyor. Kişi başına düşen gelir artış gösterirken bu artış İstanbul'un merkezinde yaşayanla Güneydoğu'daki küçük bir kasabada yaşayan için aynı anlama gelmiyor. İşsizlik oranları düşük görüldüğünde bile bu tablo gençlerin iş bulmak için kitlesel göçe yöneldiğı gerçeğini gizleyebiliyor. Bu yüzden ortalamaların ardındaki dağılımı görmeden ekonominin resmini tamamlamak mümkün değil.

Benim akademik yolculuğumda mekân, iktisadı yeniden düşünmenin anahtarı oldu. Yirmili yaşlarımda iktisat lisansının hemen sonrasında İsveç'te yine iktisat yüksek lisansı yaparken okuduğum üniversitenin iktisat fakültesinin şehir ve bölge iktisadı üzerine özelleşmesi sayesinde coğrafyayı keşfetmem, aslında iktisadı da yeniden keşfetmem anlamına geldi. Şehirlerin, bölgelerin ve mahallelerin ekonomiye nasıl yön verdiğini anlamak benim için tabiri caizse bir saplantı haline geldi. Bu, doktora yıllarında artarak devam etti. Böylece kendimi hep iki dünyanın arasında buldum: İktisatçılar arasında coğrafyayı fazla ciddiye alan bir mülteci, coğrafyacılarda ise iktisat teorisini ve istatistiğı fazla önemseyen bir istilacı gibi muamele gördüm. Yakındığımı düşünmeyin. Günnün sonunda eğrisi doğrusuna denk geldi ve tam da kendime uygun akademik bir evi Cambridge'de buldum. Bu kimlik yahut kimiksizlik hali aslında benim en büyük entelektüel özgürlüğüm oldu.

Çünkü ekonomiyi gerçekten kavramak mekânın anatomisini kavramaktan geçer. Bir şehrin sınırları, bir bölgenin tarihsel mirası, bir göç güzergâhı ya da taşranın demografisi ekonomiyi şekillendiren, bazen rakamların hiç söylemediği hikâyeler anlatır. Mîsal Türkiye’de son on yıllarda kişi başına düşen gelir tablolarında görülen iyileşme, Güneydoğu’dan İstanbul’a akan göçle aynı anda yaşandı ama bu iki olgu aynı istatistiğin içinde birbirini sıfırladı. Ortalama yükseldi fakat bir yanda sermaye merkezlerinde lüks tüketim hızla artarken öte yanda memleketinden kopup gelen işçinin cebine giren ücret yaşam maliyetini bile karşılamadı. Bu tek bir rakamın arkasına saklanmış iki farklı gerçekliktir.

Bu nedenle ekonomik hayatı anlamak için yalnızca makro göstergelere ve ulusal istatistiklere bakmak yetmez, coğrafyaya kulak vermek gerekir. Gelgelelim mekânın rolünü kavramak da tek başına yetmez. İnsanların, toplulukların ve toplumların ekonomik davranışlarını belirleyen bir başka asli unsur vardır: piyasanın kendisi. Tarih boyunca farklı coğrafyalarda farklı biçimlerde ortaya çıkan, kimi zaman bir köy meydanında, kimi zaman bir liman kentinde şekillenen bu kurum uygarlığın seyrini belirleyen en önemli sahnelerden biri oldu. Şimdi benim iktisattan anladığım nedir sorusunu kovalarken benim anladığım şekliyle bu piyasa olgusunun doğuşuna ve evrimine de değinmek isterim.

Piyasaların doğuşu ve evrimi

Ekonomiyi anlamak için mekânın rolünden bahsettim ama mekân tek başına nötr bir zemin değildir. O zeminde insanları, malları ve fikirleri bir araya getiren kurumsal bir form vardır: piyasa. Piyasa yalnızca bir alışveriş alanı değil, uygarlığın seyrini belirleyen en önemli kurumlardan biridir.

Standart iktisat ders kitapları piyasayı genellikle “alıcı ve satıcıların karşılaştığı ve malların, hizmetlerin el değiştirdiği yer” olarak tanımlar. Bu tanım doğrudur ama eksiktir. Çünkü piyasanın tarihi yalnızca arz-talep eğrilerinin kesişme noktalarını değil, uygarlığın gelişimindeki en kritik eşikleri gösterir. Tarımsal fazla-

yı dağıtmak, rantı tahsil etmek, uzak coğrafyaları birbirine bağlamak... Bütün bunlar piyasayı sadece iktisadi değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve siyasi bir fenomen haline getirir.

Piyasaların kökenine baktığımızda üç farklı damar öne çıkar. İlki tarımsal fazlanın değiş tokuşunu mümkün kılan yerel pazarlar. İnsanlar bir arada yaşamaya başladığında, ortak savunma duvarlarının ve tapınakların hemen yanı başında ürünlerin takas edildiği meydanlar kuruldu. Bu alanlar yalnızca artı ürünün dolaşıma girdiği yerler değil, aynı zamanda uzmanlaşmanın ve işbölümünün kapısını aralayan kurumlardı.

İkinci damar rantın tahsili üzerinden doğdu. Tarih boyunca köylüler ürünlerini toprak sahiplerine, yani feodal beylerine ya da vergi tahsildarlarına teslim ettiler. Bu zorunlu ödeme piyasanın gelişimine de zemin hazırladı çünkü rant çoğu kez satılabilir mala dönüşmek zorundaydı. Toplanan hububat savaşçıların, zanaatkârların, kentlilerin geçimini sağladı. Böylece kentler, çevresindeki kırsalın üretim fazlasını bir araya getiren ve yeniden dağıtan merkezler haline geldi.

Üçüncü damar ise uluslararası ticaretti. Fenikeli, Arap ya da Venedikli tüccarlar kendi hayatlarını riske atarak uzak coğrafyaları birbirine bağladılar. Buradaki kritik unsur, ticaretin üçüncü aktörler aracılığıyla yapılmasıydı. Kabile içi alışveriş, komşuluk ilişkileri ya da "hakça fiyat" anlayışının ötesinde bambaşka toplumları birbirine bağlayan bir ağ doğdu. Bu ağ sayesinde piyasalar sadece mal değiş tokuşunun değil, aynı zamanda bilginin, teknolojinin ve kurumların da dolaştığı arterlere dönüştü.

Piyasaların tarihsel işlevlerini kavramak için tek başına mal hareketine bakmak yetmez. Asıl önemlisi piyasanın bir bilgi üretim mekanizması olmasıdır. Babil tabletleri ya da Asur'daki kil kayıtlar bize fiyatların nasıl dalgalandığını, hangi malların değer kazandığını, hangi malların kıtlaştığını gösteriyor. Bu, sadece bugünkü anlamda bir ekonomi arşivi değil, aynı zamanda piyasanın nasıl bir öğrenme ve adaptasyon mekanizması olduğunu kanıtlıyor.

Modern iktisadi düşünce de bu noktada piyasanın bilgi işlevini kavramak zorunda kaldı. Friedrich Hayek'in vurguladığı

Cambridge Üniversitesi
öğretim üyesi ve
Oksijen yazarı
Özge Öner, ufuk
açıcı bir Türkiye
anlatısıyla okurunu
birlikte düşünmeye
davet ediyor.

“Özge Öner, bu kitapta içinden geçtiğimiz dönemi yalın, anlaşılır ama hiçbir zaman lümpenliğe düşmeyen bir dille yorumluyor. Hem bir akademisyen olarak derin bilgisini konuşturuyor hem de uzman olmayan okurun da kavrayabileceği bir berraklıkla yazıyor.”

– Nevşin Mengü

“Öner, rakamların ve istatistiklerin ötesinde aslında bir adalet ve vicdan meselesi yaşadığımızı hatırlatıyor. *Herkes Biliyor Geminin Su Aldığını*, ezberleri tekrarlamayan; insana, emeğe ve umuda dokunan bir ekonomi anlayışının mümkün olup olmadığını sorguluyor.”

– Kerim Rota

“Özge Öner’in Türkiye’de olup biteni kuvvetli bir iktisadi çerçeve içinde ancak hiç iktisat bilmeyenin de anlayacağı bir sadelikle aktardığı yazılarını topladığı bu kitap, okurunu yormadan aydınlatıyor.”

– Refet Gürkaynak

“Bu kitap tek bir ideoloji ya da kampa hapsolmadan, iktisadi gelişmeleri düşünsel bir çerçeveye oturtarak ufukumuzu açıyor. İçinden geçtiğimiz dönemi anlamak isteyenler için kesinlikle okumaya değer.”

– Hakan Kara

